

Ewa Budzyńska*

MŁODZIEŻ EUROPEJSKA WOBEC AKSJONORMATYWNYCH WYBORÓW. PERSPEKTYWA MIĘDZYGENERACYJNA

Abstrakt. Sfera aksjonormatywna w społeczeństwach zachodnich ulega dość szybkim przemianom, wpisującym się w paradygmat teorii R. Ingleharta odnoszącej się do przejścia od wartości materialistycznych do postmaterialistycznych, od wartości tradycyjnych do liberalnych. Procesy przemian w systemach wartości uzależnione są od wielu czynników, w tym od procesów socjalizacji pierwotnej w rodzinie. Badania, jakie podjęto nad aksjonormatywnymi wyborami młodzieży studiującej na uniwersytetach w Nitrze oraz w Katowicach, pokazały z jednej strony – stopień podobieństwa pomiędzy pokoleniem rodziców i dzieci w zakresie hierarchii wartości (np. wartości edukacyjno-stabilizacyjnych), a z drugiej strony – stopień międzygeneracyjnego zróżnicowania aksjologicznych wyborów (np. spędzanie wolnego czasu, zainteresowania zawodowe). Badana młodzież wiele wartości zawdzięcza nie tylko rodzicom, ale także dziadkom (wartości moralne i cechy charakteru, historyczną wiedzę, praktyczne umiejętności, a przede wszystkim poczucie bycia kochanymi). Młodzież słowacka charakteryzuje się wyższym poziomem spójności rodzinnej niż młodzież polska (szczególnie w zakresie poziomu zaufania i udzielania pomocy członkom rodziny). Wyniki badań wskazują na większe znaczenie u polskiej i słowackiej młodzieży wartości tradycyjnych niż materialistycznych niż liberalnych i postmaterialistycznych.

Słowa kluczowe: rodzina, międzypokoleniowa transmisja wartości.

1. Wstęp

We współczesnych aksjonormatywnych systemach zachodnich społeczeństw dokonują się nieustanne przemiany, ewoluujące w kierunkach: 1) uwolnienia dokonywanych indywidualnych wyborów od wpływu (bądź presji) instytucji społecznych, religijnych, państwowych, 2) generowania zmian w dotychczas obowiązującym systemie norm (obyczajowych, prawnych, a nawet religijnych),

* Dr hab. prof. UŚ, Instytut Socjologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach, ul. Bankowa 12, 40-007 Katowice; ewa.budzynska@us.edu.pl.

mających na celu dostosowanie go do zachowań jednostek w taki sposób, by stały się one nie tylko tolerowane, ale i chronione zmienionym prawem stanowionym.

Istotną rolę w tym procesie przemian odgrywa zjawisko wycofania się (dobrowolnego bądź wymuszonego) z procesów socjalizacyjnych tych instytucji (rodziny, Kościoła, społeczności lokalnych), dzięki którym dokonywała się przez wieki międzygeneracyjna transmisja wartości kulturowych. Jednocześnie przez świeckie mass media lansowane są wzorce życia typu „light” – „łatwego, lekkiego i przyjemnego”, pełnego wrażeń i atrakcji, z ograniczonymi obowiązkami, gdzie czas wolny, własna niezależność oraz nieograniczone możliwości kreowania własnej tożsamości stanowią istotne wartości dla ponowoczesnego młodego pokolenia Europejczyków. Ponadto procesy pluralizacji kulturowej i społecznej współczesnego świata, w którym pojawia się i funkcjonuje obok siebie wiele równoważnych systemów ideologicznych, wymuszają nieustanne dokonywanie przez jednostki dostosowawczych wyborów życiowych, co w efekcie prowadzi do sytuacji niepewności i rozwidlenia w układach aksjonormatywnych. Na ten ogólny kontekst przemian społeczno-kulturowych nakładają się realia kryzysu ekonomicznego.

Wszystkie powyższe procesy najsilniej oddziałują na ludzi młodych. Młodzi Europejczycy, do niedawna żyjący w poczuciu bezpieczeństwa ekonomicznego, dzisiaj dotknięci są bezrobociem lub brakiem stałej pracy, a to – w ogólnym kontekście zachodniej kultury indywidualizmu, zorientowanej na realizację własnych potrzeb wymagających odpowiednio dużych materialnych zasobów – prowadzi do głębokiej frustracji związanej z niemożnością realizacji zaplanowanych scenariuszy własnego życia. Jej efektem może być poczucie marginalizacji, bezsensu, a nawet całkowita kontestacja obowiązujących wartości.

Przeprowadzone badania w 2012 r. nad aksjonormatywnym systemem młodzieży polskiej i słowackiej, kształcącej się na uniwersytetach: śląskim i nitrzańskim, umożliwiają nie tylko diagnozę hierarchii wartości młodzieży, ale także pozwalają porównać systemy wartości młodych z krajów o podobnej religijności (dominacji katolicyzmu), wcześniej doświadczonych komunizmem, a obecnie zderzających się z liberalną kulturą państw Unii Europejskiej. Badaniem objęto wyłonionych w próbie celowo-losowej 524 polskich studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz 523 studentów słowackich z Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze, studiujących w 2012 r. na kierunkach nauk humanistycznych, społecznych, biologicznych oraz ścisłych.

2. Pojęcie systemu aksjonormatywnego i jego struktura

System aksjonormatywny obejmuje na ogół trzy elementy: wartości (czyli poglądy na to, do czego członkowie społeczeństwa powinni dążyć, a czego unikać), zespoły norm odnoszących się do wszystkich dziedzin życia, wzory zachowania się, czyli społecznie akceptowane sposoby pełnienia określonych ról

społecznych. Jednak aby mieć jakąkolwiek moc obowiązywalności, powinien on być wspierany przez społeczną kontrolę obejmującą realizację wyżej wymienionych wzorów zachowań oraz przez społeczne sankcje afirmatywne (nagrody), a zwłaszcza represywne (kary), wymuszające respekt dla przestrzegania obowiązujących reguł (Kwaśniewicz 2001: 64).

Układ powyższych elementów nigdy nie jest statyczny, posiada swoją dynamikę, zaznaczającą się m.in. w procesie hierarchizowania pod względem ważności poszczególnych wartości i norm. W związku z tym często opisywany jest w kategoriach ładu aksjonormatywnego (lub normatywnego)¹, oznaczającego stan względnej równowagi i trwałości w czasie w obszarze uznawanych i realizowanych wartości i norm, ewentualnie w znaczeniu zgodności z instytucjonalnym modelem normatywnym lub ideologicznym (biegun dodatni), bądź mianem nieładu aksjonormatywnego lub anomii (w znaczeniu nadanym przez F. Znanieckiego, E. Durkheima lub R. Mertona) czy też aksjologicznej wichrowatości (w koncepcji W. Świątkiewicza), w celu oznaczenia niestałości hierarchii ważności wartości i zasad przy zawieszeniu kontroli społecznej i sankcji społecznych (biegun ujemny) (Durkheim 1999; Merton 2002; Znaniecki 1992; Świątkiewicz 2010).

W systemie aksjonormatywnym wyróżnia się na ogół kilka podsystemów wartości i norm: kodeks religijny, prawny, moralny, obyczajowy i mody (Maciver, Page 1983; Kwaśniewicz 2001), bądź sferę zwyczajów, moralności i prawa oraz estetyki i mody (Sztońska 2002). Warto nadmienić, że w praktyce badawczej trudno daną normę ściśle zakwalifikować do wyłącznie jednego podsystemu, gdyż najczęściej mamy do czynienia ze znaczeniowym zachodzeniem na siebie kilku z nich (Marianiński 2006: 315). Przykładem może być norma zakazująca zabijania człowieka, wywodząca się ze starotestamentalnego Dekalogu, nadanego przez Boga i uznawanego zarówno przez wyznawców judaizmu, jak i chrześcijan, która weszła także do europejskiego prawa stanowionego (w tym do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ); obecna jest także po dzień dzisiejszy w społecznych przekonaniach moralnych spadkobierców kultury judeochrześcijańskiej zamieszkujących różne terytoria, także pozaeuropejskie, choć często już jest modyfikowana przez pragmatyzm skupiony na ekonomicznej przydatności (użyteczności) człowieka, co w konsekwencji prowadzi do aprobaty uśmiercania tych, którzy oceniani są w kategoriach „nieprzydatności” dla innych.

¹ Koncepcję ładu aksjonormatywnego/normatywnego odnajdziemy w dziełach F. Znanieckiego oraz T. Parsonsa (Parsons 1969; Znaniecki 1992). Współcześnie kwestie ładu normatywnego bądź aksjonormatywnego były podejmowane także przez polskich socjologów – P. Sztońską (ład jako „struktura normatywna społeczeństwa”) (Sztońska 1983), A. Turską (ład jako „społeczny normatywny system”) (Turska 1993), J. Turowskiego (ład normatywny jako system stanowionych norm, regulujących różne dziedziny działalności i stosunków między jednostkami i grupami społecznymi) (Turowski 1995), M. Ziolkowskiego (ład normatywny, na który składają się wartości i interesy oraz środki do ich osiągnięcia) (Ziółkowski 1995), A. Jawłowską (ład jako układ wartości i norm funkcjonujący w społeczeństwie) (Jawłowska 1995).

3. Przemiany systemu aksjonormatywnego w kulturze europejskiej

We współczesnych społeczeństwach Zachodu od dłuższego czasu obserwuje się wiele procesów intensywnie oddziałujących na system wartości i norm, przyczyniając się do szybkich i głębokich zmian. Są to procesy: dyferencjacji społecznej, czyli pluralizacji grup społecznych o często odmiennych (sprzecznych) wartościach i normach, zróżnicowanych rolach społecznych; pluralizmu kulturowego, czyli równoprawnej wielości systemów wartości, religii, stylów życia, konkurujących ze sobą; deinstytucjonalizacji, czyli osłabienia bądź utraty prawomocności instytucji społecznych (autorytetów, rodziny, Kościoła, państwa); strukturalnego indywidualizmu, czyli przyznania prymatu jednostce w zakresie wyboru systemu wartości, religii, stylu życia, tożsamości (M a r i a ń s k i 1995).

Procesy te toczą się w kontekście szybkich, intensywnych zmian cywilizacyjnych: rozwoju techniki oraz informatyzacji, obejmujących wszystkie dziedziny życia, umożliwiających szybki przepływ informacji, w tym nowych idei, ale też prowadzących do poczucia technicznego panowania nad wszystkimi sferami życia, w jakich uczestniczy człowiek (np. nad biologicznymi uwarunkowaniami płodności). Te wszystkie zmiany odłączone od humanizującej funkcji kultury i religii, ukazujących szeroko horyzontalny i wertykalny wymiar ludzkich działań, ograniczają perspektywę oglądu rzeczywistości do chwili obecnej (tzw. orientacja prezentystyczna, „ad hoc”), wypełnionej intensywnymi wrażeniami, i w związku z tym – do pragmatycznie pojmowanej, krótkotrwałej użytkowej przydatności wszystkiego, z czym człowiek ma do czynienia – nie wyłączając drugiego człowieka, występującego w roli uprzedmiotowionego partnera społecznej interakcji.

W efekcie oddziaływania powyższych czynników i procesów mamy do czynienia z licznymi zmianami również w systemach aksjonormatywnych społeczeństw zachodnich. Janusz Mariański ujął je w cztery scenariusze (modele), występujące równolegle, częściowo przeciwstawiające się sobie, a częściowo funkcjonujące komplementarnie: sekularyzacji moralności, czyli odchodzenia od modelu moralności religijnej (chrześcijańskiej), powiązanej z poglądem, że można zbudować ludzkie społeczeństwo bez zobowiązań etycznych o charakterze uniwersalnym, a postęp jest możliwy bez stałych wartości moralnych, bez obiektywnej prawdy i wszelkiej Transcendencji; indywidualizacji moralności, czyli prymatu nieograniczonej wolności i autonomii jednostki wobec dotychczas obowiązujących uniwersalnych systemów wartości; transformacji wartości, czyli rozpadu dawnych wartości i tworzenia się nowych, dostosowanych do społeczeństwa pluralistycznego (np. odchodzenie od wartości obowiązku do wartości samorozwojowych); reorientacji (rekonstrukcji) wartości moralnych – w duchu religijnym (chrześcijańskim) bądź innym, spowalniającej procesy sekularyzacyjne, umacniającej obiektywny porządek moralny (M a r i a ń s k i 2001).

Inni badacze przemian moralności w Polsce ujmowali zachodzące zmiany w bardziej szczegółowy sposób. Na przykład Krzysztof Kiciński dostrzegł specyficzne cechy moralności u Polaków w postaci: autonomii jednostki w sferze prze-

konań i decyzji etycznych, czyli przypisywania własnemu sumieniu głównej roli w moralnych wyborach; permissywidmu moralnego – wyrażającego się nie tyle w postawie przyzwolenia na niemoralne postępowanie, ile w niechęci do jasnego i jednoznacznego formułowania jego negatywnej oceny, co łączyło się z powściągliwością w ocenianiu innych i tolerancją wobec cudzych zachowań niezgodnych z obowiązującymi zasadami oraz z sytuacjonizmem moralnym w miejsce pryncypializmu moralnego – polegającym nie tyle na kwestionowaniu norm moralnych, co na przekonaniu, że obowiązują one – przynajmniej niektóre – w zależności od sytuacji; sekularyzacji moralności – powiązanej z przekonaniem, że moralność nie jest ściśle powiązana z religią, a człowiek nie musi być religijny czy wręcz wierzący, by być jednostką moralną, współwystępującej z erozją orientacji tabuistycznej, czyli brakiem poszanowania dla „świętości” (np. dewastowanie nagrobków, miejsc kultu religijnego, narodowego); ograniczenia pozytywnych działań moralnych do sfery prywatnej (np. brak rzetelności w służbie publicznej, poziom korupcji i in.); postawy rezerwy wobec wzorów osobowych i autorytetów (np. szacunek bez naśladownictwa wobec papieża Jana Pawła II) (K i c i ń s k i 2002).

Natomiast Aleksandra Jasińska-Kania, analizując wyniki badań nad wartościami w krajach europejskich (European Values Study, EVS), zauważa (za Ronaldem Inglehartem), że w sferze aksjonormatywnej społeczeństw europejskich dokonują się procesy: 1) przechodzenia od uznawania wartości tradycyjnych (tradycyjnych wzorów rodziny, instytucji i autorytetów, zwłaszcza religijnych, identyfikacji z narodem i dumy narodowej) do wartości świecko-racjonalnych, podkreślających indywidualne osiągnięcia, skuteczność i niezależność, demokratyczną partycypację w życiu politycznym oraz racjonalno-prawne legitymizowanie instytucji; 2) przechodzenia od orientacji na wartości materialistyczne, związanej z potrzebami przetrwania oraz bezpieczeństwa fizycznego i ekonomicznego, do orientacji na wartości postmaterialistyczne, wyrażającej potrzeby samorealizacji i samoekspresji, jakości i komfortu życia, oraz wewnętrzne, duchowe aspekty wierzeń religijnych; 3) nasilania się trendu relatywizacji zasad moralnych i kryteriów odróżniania dobra od zła; 4) odchodzenia od rygoryzmu na rzecz permissywidmu w sferze moralności osobistej; 5) wzrostu rygoryzmu w sferze moralności społecznej i obywatelskiej. Procesy te obejmują także społeczeństwo polskie, choć w ograniczonych wymiarach ze względu na specyfikę polskiej kultury – naznaczonej wpływem chrześcijańskich wartości. Zmiany te – śledzone badaniami EVS w latach 1990–2008 – pokazały, że w Polsce następuje pewien wzrost permissywidmu moralnego kosztem rygoryzmu, ale jednocześnie nie obserwuje się relatywizacji zasad i ocen moralnych oraz wzrostu autonomii ocen w sferach moralności osobistej i obywatelskiej, bardziej dziś warunkowanych postawami politycznymi niż postawami religijnymi (J a s i ń s k a-K a n i a 2002, 2011, 2012).

We współczesnej rzeczywistości społecznej mamy do czynienia ze wszystkimi tymi zjawiskami, o zmiennym – w dłuższej perspektywie czasowej – nasileniu oraz warunkowanych cechami społeczno-demograficznymi respondentów, takimi jak płeć, wiek bądź poziom wykształcenia i wysokość dochodów gospodarstwa domowego.

4. Wyniki badań nad sferą aksjonormatywną polskiej i słowackiej młodzieży uniwersyteckiej z perspektywy międzygeneracyjnej

Aktywnym uczestnikiem zachodzących zmian w układzie aksjonormatywnym społeczeństwa, nie tylko doświadczającym ich, ale i niejednokrotnie inicjującym je, są ludzie młodzi, w wieku wczesnej dorosłości. Ten okres życia posiada swoją specyfikę: jeszcze jest się pod wpływem rodziny z racji choćby niesamodzielności ekonomicznej, ale żyje się już według własnego scenariusza aksjonormatywnego, naznaczonego często kontestacją wartości aprobowanych przez starszą generację. Mamy zatem tu do czynienia ze swoistą sytuacją nakładania się dwóch procesów: ciągłości, z jednej strony, i z drugiej – zmiany w sferze aksjonormatywnej, analizowanej z perspektywy międzygeneracyjnych relacji w wymiarze mikro, mezo lub makro. Procesy te są warunkowane m.in. jakością międzygeneracyjnych więzi w rodzinie – sprzyjającej udanej socjalizacji bądź uniemożliwiającej ją, w efekcie nasilenia międzypokoleniowych postaw izolacionistycznych (F a t y g a 1999; W r z e s i e ń 2003). O kierunku zachodzących procesów międzypokoleniowej transmisji oraz jakości międzypokoleniowej świadczy podobieństwo pomiędzy pokoleniami w zakresie wartości życiowych, moralnych i religijnych. W badaniach, jakie podjęto w celu zdiagnozowania tych procesów, uwzględniono perspektywę percepcyjną ludzi młodych. Do nich należało zadanie dokonania oceny zarówno własnej hierarchii wartości, jak i rodziców oraz dziadków. Jednakże w niniejszym opracowaniu analizę ograniczono jedynie do hierarchii wartości życiowych oraz rodzinnych uwarunkowań procesu ich transmisji.

W sferze aksjonormatywnej ważną funkcję pełnią wartości życiowe: stanowią one cele, które człowiek pragnie ostatecznie osiągnąć w swoim życiu, realizując po drodze pomniejsze, które mają doprowadzić do tych głównych (tzw. wartości instrumentalne). W społeczeństwie polskim od dziesięcioleci obserwowana jest silna orientacja na wartości stabilizacyjno-afiliacyjne (rodzina, miłość, krąg przyjaciół). W ostatnich latach dopełnia te naczelne wartości znaczenie zdrowia, które zapewne postrzegane jest jako warunek *sine qua non* osiągnięcia powodzenia w sferze emocjonalnej, rodzinnej, zawodowej bądź jakiegokolwiek innej. Badania CBOS z 2013 r. potwierdzają stabilność w ostatnim 5-leciu hierarchii najważniejszych wartości życiowych. Na pierwszym planie znajdują się: wartość szczęścia rodzinnego (2008 r. – 78%, 2013 r. – 78%), zachowanie dobrego zdrowia (odpowiednio: 59 i 58%), spokój (odpowiednio: 46 i 47%), uczciwe życie (odpowiednio: 46 i 46%), grono przyjaciół (odpowiednio: 39 i 42%), szacunek innych ludzi (odpowiednio: 43 i 42%), praca zawodowa (odpowiednio: 44 i 41%), wiara religijna (odpowiednio: 27 i 26%). Pozostałe wartości (materialne, autarkyczno-indywidualistyczne, polityczno-patriotyczne, edukacyjne czy kulturowe) w 2013 r. wybierane były przez 4–13% respondentów, tracąc na znacze-

niu w ostatnim 5-leciu. Zarazem zmniejszyło się wśród Polaków przekonanie, że „człowiekowi potrzebna jest rodzina, żeby rzeczywiście był szczęśliwy” z 92% w 2008 r. do 85% w 2013 r. (Feliksiak 2013). Mimo tejsze zmiany, Polacy w większości są zadowoleni z dzieci (92%), małżeństwa (82%), przyjaciół (77%) i miejsca zamieszkania (78%), w mniejszym stopniu ze stanu zdrowia (59%), pracy zawodowej (59%), wykształcenia (57%) i materialnych warunków życia (51%) (Boguszeński 2013).

Podobną hierarchię wartości uzyskiwano w badaniach światowych nad wartościami (World Value Survey, WVS) w latach 1990–1993: rodzina (83%), praca (60%), przyjaciele (40%), czas wolny (35%), religia (27%), polityka (12%). O ile w tamtym okresie Polacy i Czechosłowacy podobni byli w wartościowaniu rodziny (Polska – 91%, Czechosłowacja – 86%), oraz przyjaciół (Polska – 23%, Czechosłowacja 27%), wolnego czasu (Polska – 35%, Czechosłowacja – 30%) i polityki (Polska – 42%, Czechosłowacja – 36%), o tyle większą wartością dla Polaków była praca (70%, Czechosłowacy – 56%) oraz religia (53%, Czechosłowacja – 11%) (Inglehart, Basañez, Moreno 1998). Późniejsze badania nad wartościami w krajach europejskich (EVS), z lat 1999–2004, uwzględniające odrębność państwową Słowacji, pokazały podobieństwo tych dwóch krajów w ocenach wartości rodziny (Słowacja i Polska – 1,08–1,14, w skali: 1 – ważna, 4 – bez znaczenia) i pracy (1,29–1,47), natomiast różnica pojawiła się w ocenach religii jako wartości życiowej (Polska: 1,49–1,90, Słowacja: 2,33–2,73), polityki (Polska: 2,74–2,90, Słowacja: 2,91–3,07) oraz spotkań z przyjaciółmi (Polska: 2,02–2,19, Słowacja: 1,68–1,84, w skali: 1 – co tydzień, 4 – wcale) (Halman 2001; *Atlas of European...* 2008). Według tych danych dla Polaków – w porównaniu ze Słowakami – większe znaczenie posiada religia i polityka, natomiast Słowacy większe znaczenie przypisują częstym spotkaniom z przyjaciółmi. Zatem mimo podobieństwa historii i kultury dwóch analizowanych krajów występują pomiędzy nimi różnice w sferze aksjologicznej: u Słowaków spowodowane zapewne ostrzejszymi prześladowaniami religijnymi w okresie komunizmu niż to miało miejsce w Polsce, jak również wpływem sąsiedztwa antykatolickiej tradycji Czechów, uwarunkowanej wielowiekowymi konfliktami religijno-narodowościowymi, od czasów Jana Husa poczynszy.

W przeprowadzonych badaniach nad sferą aksjonormatywną studentów polskich i słowackich istotną kwestią było ustalenie zrębu wartości podlegającego procesowi rodzinnej socjalizacji. Okazało się, że rodzice studentów – niezależnie od narodowości – najbardziej pragną zakończenia przez dzieci rozpoczętej wcześniej edukacji, wiążąc zapewne z ukończeniem przez nie studiów, nadzieję na ich usamodzielnienie się ekonomiczne, osiągnięcie wyższego statusu społecznego, znalezienie bardziej atrakcyjnej pracy zawodowej (Polacy – 69,2%, Słowacy – 72,3%). Na inną fundamentalną wartość, jaką jest szczęście rodzinne, większy nacisk kładli rodzice słowaccy (65,4%) niż polscy (48,2%). Podobne różnice wystąpiły w przypadku wielkiej miłości (Słowacy – 13,6%, Polacy – 6,5%). Rodzice

słowaccy przypisują także większe znaczenie wartości stabilizacyjnej w postaci spokojnego życia (47,8%, Polacy – 31,0%) oraz wartościom prospołecznym (pomaganie innym – 38,4%, Polacy – 20,8%, tolerancyjność – 26,2%, Polacy – 16,6%) i laboralnym (ciekawa praca – 18,4%, Polacy – 10,9%). Z kolei rodzicom polskim bardziej niż słowackim zależy na przekazaniu dzieciom religijności (27,3%, Słowacy – 17,2%), ważny jest też dla nich dobrobyt potomstwa (15,5%, Słowacy – 9,9%). Dla obu nacji ważna jest prospołeczna wartość uczciwości (Polacy – 57,4%, Słowacy – 53,2%) oraz wartość afiliacyjna typu mezo, czyli szacunek ludzi (Polacy – 38,0%, Słowacy – 33,5%). Natomiast nieistotne dla obu nacji są prospołeczne wartości powiązane z makrostrukturami (zrobienie czegoś dla społeczeństwa i pomyślność ojczyzny) – zob. tab. 1.

Tabela 1. Narodowość a wartości życiowe przekazywane respondentom przez rodziców w procesie wychowania (dane w %)

Typy wartości		Wartości życiowe przekazywane przez rodziców w procesie wychowania	Polacy (N = 524)	Słowacy (N = 523)
Moralne (prospołeczne)		uczciwość	57,4	53,2
		czyste sumienie	14,1	17,2
		pomaganie innym ludziom	20,8	38,4
		możność zrobienia czegoś dla społeczeństwa	1,5	3,3
		pomyślność ojczyzny	5,7	1,9
		tolerancyjność	16,6	26,2
Afiliacyjne		szczęście rodzinne	48,2	65,4
		grono przyjaciół	10,3	14,7
		szacunek ludzi	38,0	33,5
		wielka, odwzajemniona miłość	6,5	13,6
Laboralne		ciekawa praca	10,9	18,4
Stabilizacyjne		spokojne życie	31,0	47,8
Indywidualistyczne	prestżowe	dobrobyt	15,5	9,9
		wykształcenie	69,2	72,3
		sława, władza	4,2	4,6
	osobowościowe	odwaga	7,8	11,1
	biologiczne	zdrowie	38,8	37,9
Religijne		religijność	27,3	17,2

U w a g a: dane nie sumują się do 100,0% ze względu na możliwość wielokrotnego wyboru odpowiedzi.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Jeśli odniesiemy otrzymane wyniki do wyników badań EVS i WVS, nie dziwi one w odniesieniu do religii (Polacy we wszystkich wcześniejszych badaniach wykazują się wyższą religijnością niż Słowacy); natomiast dziwi większe znaczenie nadawane przez Słowaków wartościom rodzinnym, gdyż uprzednie badania EVS i WVS pokazywały, że rodzina jest mniej ważna jako wartość życiowa dla Słowaków w porównaniu z Polakami. Być może, że na nasze wyniki badań wpłynął swoisty filtr w postaci postrzegania analizowanych wartości socjalizacyjnych przez przedmiot tego procesu, jakim są socjalizowane dzieci.

Podsumowując, osią wartości przekazywanych w procesie socjalizacji, w opinii dzieci, są wartości powiązane z rodziną (wielka odwzajemniona miłość i szczęście rodzinne), ze stabilizacją życiową i prestiżem (zdobycie wykształcenia, spokojne życie), ale i z dobrymi relacjami z otoczeniem społecznym (szacunek ludzi) dzięki realizowanej własnej uczciwości. Realizacji tych wartości zapewne sprzyja dobry stan zdrowia.

Aby mieć pełen obraz przekazu wartości w rodzinie, zapytaliśmy respondentów o wartości przekazywane w ich rodzinach przez pokolenie dziadków. Przekaz ten obejmuje sferę moralności (zasad moralnych i cech charakteru), znajomości historii (rodzinnej i powszechnej), zaspokojenia potrzeby miłości u dzieci (częściej w rodzinach polskich), opanowania praktycznych umiejętności (częściej w rodzinach słowackich). Natomiast dziadkowie rzadko przekazują wnukom wiarę religijną, miłość ojczyzny (częściej robią to Polacy), zainteresowania i hobby bądź dobra materialne w postaci spadku lub mieszkania (zob. tab. 2). Dziadkowie zatem pełnią ważne zadanie w procesie przekazywania istotnych wartości w rodzinie, na co – jak można się domyślać – współcześni zapracowani i zabiegani rodzice nie mają czasu. Ich działalność stanowi więc znakomite uzupełnienie procesu socjalizacyjnego, a oni sami pełnią funkcję łącznika nie tylko między pokoleniami w rodzinie, ale i w całym społeczeństwie, przekazując młodym pamięć o historii oraz aksjologiczny fundament.

Tabela 2. Wartości przekazane przez dziadków – w opinii wnuków
(Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

Dziadkom zawdzięczam		Tak	Nie	Brak odpowiedzi	Ogółem
1	2	3	4	5	6
Wiarę religijną	P	38,5	47,3	14,2	100,0
	S	39,8	54,3	5,9	100,0
Zasady moralne	P	62,4	26,0	11,6	100,0
	S	64,1	31,9	4,0	100,0
Patriotyzm	P	35,5	50,0	14,5	100,0
	S	24,5	69,0	6,5	100,0

Tabela 2 (cd.)

1	2	3	4	5	6
Znajomość niektórych wydarzeń historycznych	P	55,7	31,5	12,8	100,0
	S	55,1	39,4	5,6	100,0
Znajomość dziejów rodziny	P	72,7	15,8	11,5	100,0
	S	72,3	23,5	4,2	100,0
Poczucie bycia kochanym	P	72,1	17,6	10,3	100,0
	S	66,3	28,5	5,2	100,0
Cechy charakteru	P	50,2	37,2	12,6	100,0
	S	55,6	39,8	4,6	100,0
Zainteresowania, hobby	P	28,1	58,0	13,9	100,0
	S	31,9	62,3	5,7	100,0
Praktyczne umiejętności	P	52,1	35,7	12,2	100,0
	S	61,0	34,4	4,6	100,0
Mieszkanie	P	19,8	66,6	13,5	100,0
	S	13,6	79,7	6,7	100,0
Spadek	P	13,5	70,4	16,0	100,0
	S	19,9	74,0	6,1	100,0

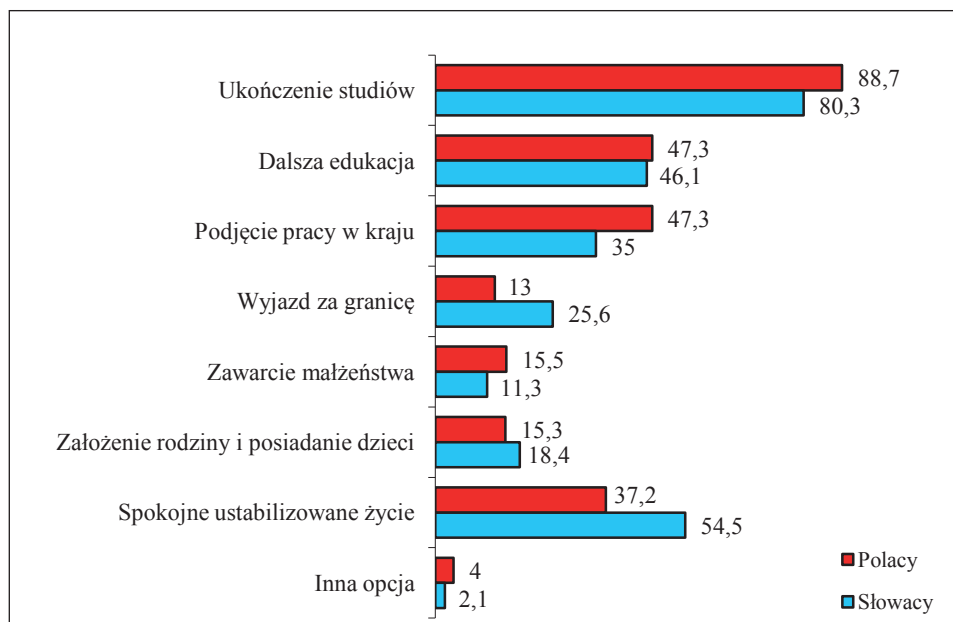
P – Polacy, S – Słowacy.

Źródło: opracowanie własne.

Dysponując obrazem wartości socjalizacyjnych przekazywanych dzieciom przez rodziców, warto przypatrzeć się planom życiowym ich dzieci na najbliższą przyszłość: na ile mamy do czynienia z podobieństwem aksjologicznym. Studenci z obu krajów przede wszystkim chcą ukończyć studia (Polacy – 88,7%, Słowacy – 80,3%), ale też podjąć dalszą edukację, mając prawdopodobnie świadomość trudności w znalezieniu zatrudnienia po uzyskaniu dyplomu (Polacy – 47,3%, Słowacy – 46,1%). Ważnym celem jest podjęcie pracy zawodowej w kraju (Polacy – 47,3%, Słowacy – 35,0%) bądź wyjazd za granicę, zapewne w celach zarobkowych (Polacy – 13,0, Słowacy – 25,6%). Prawdopodobnie Słowacy mają na myśli bliższą zagranicę, czyli Czechy – kraj bardziej uprzemysłowiony, dający większe prawdopodobieństwo zatrudnienia. Jednocześnie dla Słowaków bardziej istotną wartością niż dla Polaków jest spokojne, ustabilizowane życie (Polacy – 37,2%, Słowacy – 54,5%), rzadko łączone z zawarciem małżeństwa (Polacy – 15,5%, Słowacy – 11,3%) i urodzeniem dzieci (Polacy – 15,3%, Słowacy – 18,4%) – zob. rys. 1. Jak widać, cele życiowe młodych ludzi są zbieżne z hierarchią wartości socjalizacyjnych rodziców, ale jedynie w zakresie wartości edukacyjnych i stabilizacyjnych. Plany matrymonialno-rodzinne rzadko kiedy brane są pod uwagę. Te wybory zgodne są z obecnymi trendami w społeczeństwach zachodnich opó-

niania zawierania małżeństw i rodzenia pierwszego dziecka. Jednak w krajach postkomunistycznych, dotkniętych w większym stopniu brakiem dostępności mieszkań, stałej pracy oraz socjalnej pomocy państwa młodym rodzinom, motywacja takich opóźnień jest inna niż w krajach bogatszych, choćby były one obecnie dotknięte ekonomicznym kryzysem.

Rysunek 1. Narodowość a plany życiowe studentów na najbliższą przyszłość
(Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

Źródło: opracowanie własne.

Aby lepiej zdiagnozować proces międzygeneracyjnej transmisji kulturowej w rodzinie, warto odwołać się do ocen młodzieży stopnia podobieństwa poglądów na różne kwestie pomiędzy nimi i rodzicami. Badani studenci największą międzygeneracyjną zbieżność dostrzegli w sferze poglądów na rodzinę, obyczaje (moralność) oraz sprawy religijne, czyli w sferze intra- oraz interpersonalnej, a ponadto w sferze poglądów na karierę życiową. Częściowe podobieństwo dostrzegają w sferach poglądów na sprawy zewnętrzne, czyli na politykę krajową i europejską. Największą odmienność własnych poglądów w stosunku do rodzicielskich młodzi dostrzegają w sferze spędzania wolnego czasu, stylach życia towarzyskiego oraz zainteresowaniach zawodowych. Większą niezależność wobec rodziców demonstrują Polacy w poglądach na zainteresowania zawodowe (suma odrzuceń 79,4%, Słowacy – 53,6%) oraz na styl życia (suma odrzuceń wynosi 60,7%,

Słowacy – 45,1%). Z kolei Słowacy silniej akcentują większe bądź mniejsze podobieństwo swych poglądów do rodzicielskich w sprawach religijnych (suma podobieństw wynosi 70,0%, Polacy – 59,5%), obyczajowo-moralnych (suma podobieństw równa się 85,6%, Polacy – 74,4%), stylach życia towarzyskiego (suma podobieństw – 53,7%, Polacy – 37,6%), w małym stopniu – w poglądach na karierę życiową (suma podobieństw – 68,6%, Polacy – 59,5%), zob. tab. 3. Wydaje się, że różnice występujące pomiędzy młodzieżą polską i słowacką należałoby zinterpretować jako przejaw silniejszych więzi międzygeneracyjnych oraz silniejszych wpływów socjalizacyjnych w rodzinach słowackich niż polskich. W tych ostatnich częściej dochodzi do manifestacji postaw izolacjonistycznych w stosunku do wartości pokolenia rodziców. Jednak ta zmiana bardziej dotyczy aktywności zewnętrznej, pozarodzinnej niż fundamentalnych wartości (np. rodziny, religii, obyczajów).

Tabela 3. Narodowość a podobieństwo poglądów respondentów i ich rodziców
(Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

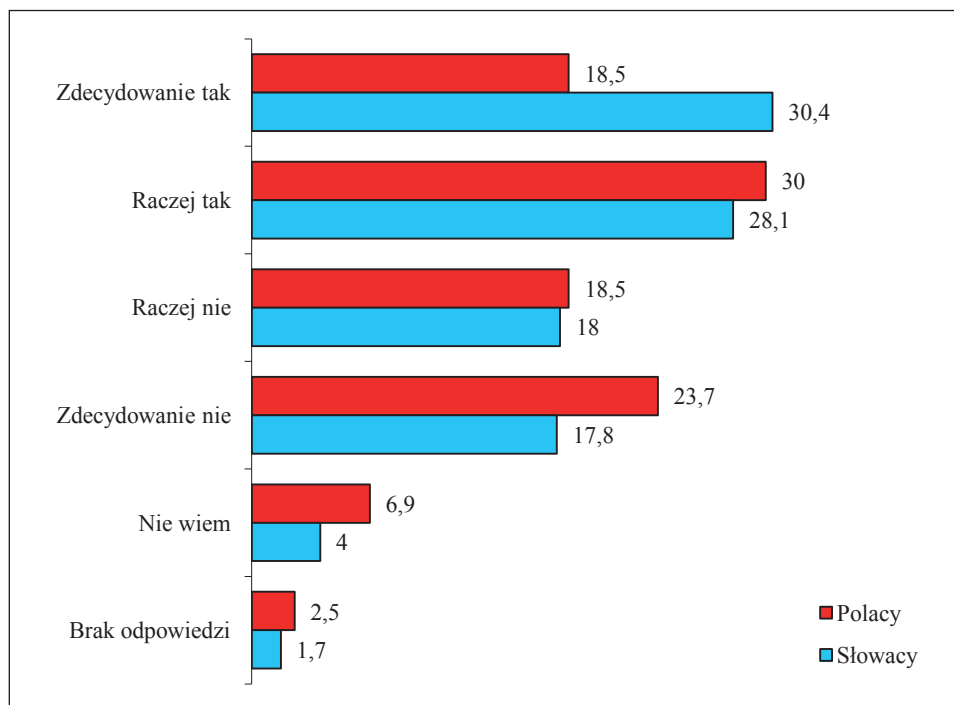
Kwestie światopoglądowe		Zdecydowanie takie same	Częściowo podobne	Częściowo odmienne	Zdecydowanie odmienne	Brak odpowiedzi	Razem
Poglądy polityczne w sprawach kraju	P	18,1	51,3	20,4	9,4	0,8	100,0
	S	18,0	56,8	15,9	7,8	1,5	100,0
Poglądy na sprawy europejskie	P	16,6	50,8	24,8	6,1	1,7	100,0
	S	16,6	55,8	19,3	5,5	2,7	100,0
Sposoby spędzania wolnego czasu	P	6,7	28,4	31,5	31,7	1,7	100,0
	S	6,5	29,6	34,4	27,9	1,5	100,0
Zainteresowania zawodowe	P	4,4	15,6	30,5	48,9	0,6	100,0
	S	9,2	35,2	24,3	29,3	2,1	100,0
Poglądy na rodzinę	P	30,3	40,5	17,6	10,9	0,8	100,0
	S	38,8	41,1	12,8	5,4	1,9	100,0
Sprawy religijne	P	27,1	32,4	17,7	21,9	0,8	100,0
	S	40,7	29,3	17,6	10,3	2,1	100,0
Style życia towarzyskiego	P	6,3	31,3	33,6	27,1	1,7	100,0
	S	11,1	42,6	32,7	12,4	1,1	100,0
Poglądy na temat kariery w życiu	P	15,6	43,9	24,2	15,3	1,0	100,0
	S	19,1	49,5	22,6	8,0	0,8	100,0
Obyczaje (moralność)	P	33,8	40,6	16,2	8,4	1,0	100,0
	S	44,9	40,7	9,4	3,4	1,5	100,0

P – Polacy, S – Słowacy.

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowym dowodem na silniejszą więź w rodzinach słowackich, sprzyjającą procesowi naśladownictwa aksjonormatywnych wzorów, jest ustosunkowanie się do małżeństwa własnych rodziców. Słowacy znacznie bardziej są chętni, by powielić w swoim życiu wzór małżeństwa rodziców (30,4%) niż Polacy (18,5%). Ci ostatni nieco częściej ten wzór zdecydowanie odrzucają (23,7%, Słowacy – 17,8%) bądź nie są w stanie podjąć decyzji, czy naśladować go w swoim życiu (6,9%, Słowacy – 4,0%), zob. rys. 2.

Rysunek 2. Małżeństwo rodziców jako wzór do naśladowania we własnym życiu w opinii Polaków i Słowaków (Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

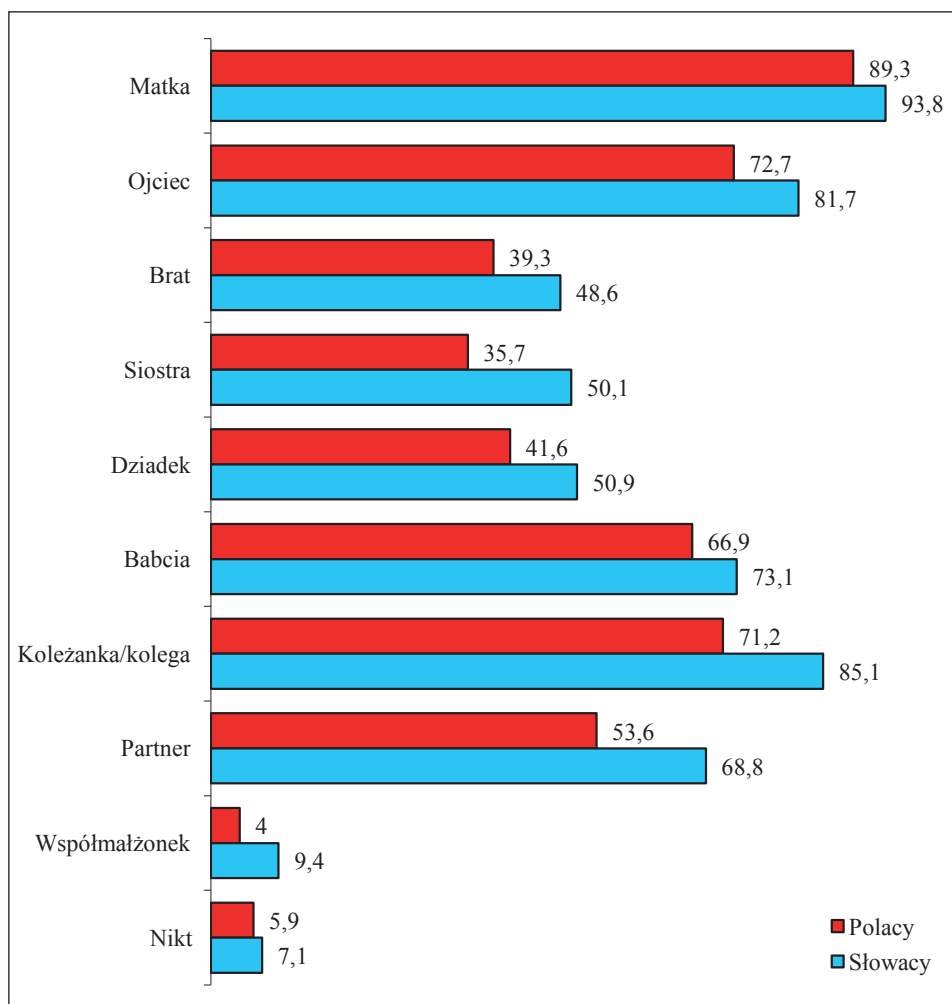

Źródło: opracowanie własne.

Podobne różnice na korzyść słowackich rodzin występują w odniesieniu do gotowości obdarzania zaufaniem różnych osób i środowisk. Największym zaufaniem ludzie młodzi obdarzają osoby bliskie: z rodziny – najbardziej matkę (Polacy – 89,3%, Słowacy – 93,8%), w nieco mniejszym stopniu ojca (Polacy – 72,7%, Słowacy – 81,7%), babcię (Polacy – 66,9%, Słowacy – 73,1%) i dziadka (Polacy – 41,6%, Słowacy – 50,9%) oraz spoza rodziny – kolegę/koleżankę (Polacy – 71,2%, Słowacy – 85,1%), partnera (Polacy – 53,6%, Słowacy – 68,8%). Jak widać, słowacka młodzież ma ściślejsze konfidenccjonalne relacje z osobami

z rodziny oraz spoza rodziny niż młodzież polska (zob. rys. 3). Na uwagę zasługuje wysoki poziom zaufania do partnera i niski do małżonka. Taki wynik można wyjaśnić zjawiskiem kohabitacji – znacznie częstszym u studentów słowackich niż polskich².

Rysunek 3. Narodowość a skłonność do zaufania poszczególnym osobom
(Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

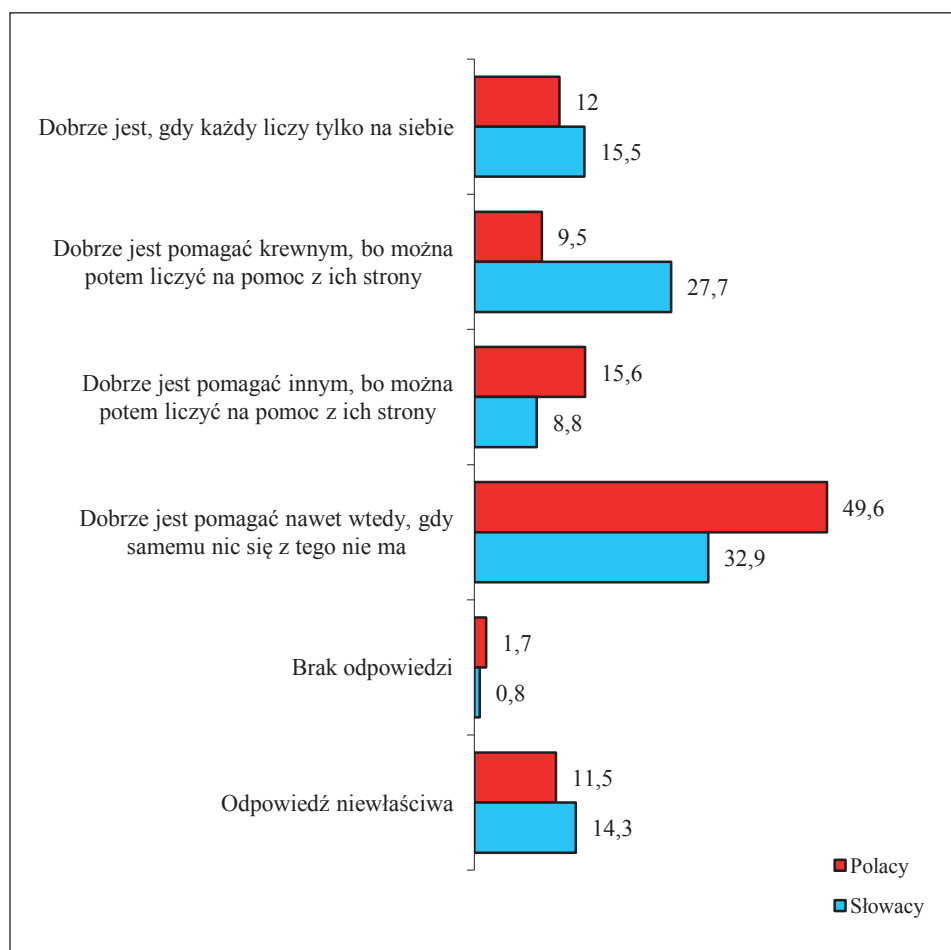

Źródło: opracowanie własne.

² Interesujące badania nad związkami kohabitacyjnymi studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantina Filozofa w Nitrze przeprowadziła Katarzyna Juszczyk-Frelkiewicz. Według nich 15,0% studentów polskich i 42,6% studentów słowackich żyje w związkach kohabitacyjnych (Juszczyk-Frelkiewicz 2013).

Podobny obraz relacji rodzinnych uzyskamy dzięki analizie deklarowanej gotowości do udzielania pomocy. Polacy częściej deklarują bezinteresowne udzielanie pomocy niż Słowacy (Polacy – 49,6%, Słowacy – 32,9%), natomiast Słowacy częściej opowiadają się za udzielaniem pomocy na zasadzie wzajemności (*do ut des*), w zastosowaniu przede wszystkim do krewnych (Polacy – 9,5%, Słowacy – 27,7%), zob. rys. 4.

Rysunek 4. Narodowość a stosunek do normy udzielania pomocy
(Polacy: $N = 524$, Słowacy: $N = 523$; dane w %)

Źródło: opracowanie własne.

5. Podsumowanie

Podjęte badania nad aksjonormatywnymi wyborami studiującej młodzieży słowackiej i polskiej ukazały, że koncentrują się one na wartościach afiliacyjno-stabilizacyjnych. O ile pokolenie rodziców kładzie duży nacisk na realizację przede wszystkim planów edukacyjnych, to jednak nie traci z pola widzenia wartości rodzinnych oraz dobrych relacji z otoczeniem. Badana młodzież natomiast ogranicza się w swoich planach życiowych do edukacji, pracy zawodowej oraz stabilizacji życiowej, zamierzenia matrymonialno-rodzinne odsuwając na plan dalszy. Oznacza to, że w swoich wyborach kieruje się ona realizmem: najpierw stabilizacja życiowa dzięki zdobyciu wykształcenia i pracy, ewentualnie później – założenie rodziny.

Nie da się ukryć, że wpływ rodziny na międzypokoleniową transmisję wartości i wzorów jest duży – dzięki silnym więziom, polegającym m.in. na udzielaniu sobie wzajemnego wsparcia w postaci zaufania i pomocy. Trzeba jednak zauważyć, że rodziny słowackie są bardziej spójne niż rodziny polskie, a młodzież polska wykazuje się większym stopniem izolacjonizmu wobec pokolenia rodziców niż młodzież słowacka. W związku z tym w rodzinach słowackich pojawia się większy stopień międzygeneracyjnego podobieństwa w wielu sferach światopoglądowych niż w rodzinach polskich.

W procesie międzygeneracyjnego przekazu wartości w rodzinie duża rola przypada pokoleniu dziadków: oni odpowiadają za przejęcie zrębu wartości moralnych i cech charakteru, historycznej wiedzy, praktycznych umiejętności, a przede wszystkim wnukom dają poczucie bycia kochanymi. Jest to kapitał, który daje młodemu pokoleniu poczucie zakorzenienia w rodzinie i społeczeństwie, przyczyniając się tym samym do utworzenia u młodych tożsamości rodzinnej i społecznej.

Otrzymane wyniki badań wskazują, że młodzież polska i słowacka nadal jest zorientowana na wartości tradycyjne, choć pełnej ich realizacji nie sprzyja ani aktualna sytuacja ekonomiczna w krajach Europy, ani globalne procesy niosące liczne ryzyka (np. wymóg nieustannej dyspozycyjności w pracy zawodowej, restrukturyzacje rynku pracy, przenoszenie miejsc pracy do krajów Trzeciego Świata w celu obniżenia kosztów produkcji, zagrożenie bezrobociem itp.). Prawdopodobnie te zewnętrzne czynniki, ale także zmiany kulturowe, polegające na wzroście aprobaty dla różnych form życia intymnego, zmuszą młodzież do odchodzenia od deklarowanych wartości na rzecz wartości liberalnych.

Bibliografia

- Atlas of European Values* [2013], <http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/homepage.php>, 15.11.2013.
Boguszewski R. (2013), *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*, CBOS, Warszawa.
Durkheim É. (1999), *O podziale pracy społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- European Values Study* [2013], <http://www.jdsurvey.net/evs/EVSanalize.jsp>, 15.11.2013.
- Fatyg a B. (1999), *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, Ośrodek Badań Młodzieży, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Warszawa.
- Feliksiak M. (2013), *Zadowolenie z życia*, CBOS, Warszawa.
- Halman L. (2001), *The European Values Study. The Third Wave*, Tilburg University Press, Tilburg.
- Inglehart R., Basañez M., Moreno A. (1998), *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook. Political, Religious, Sexual, and Economic Norms in 43 Societies: Findings from the 1990–1993 World Values Survey*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, Michigan.
- Jasińska-Kania A. (2002), *Indywidualizacja i uspołecznienie: przekształcenia moralności w Polsce i Europie*, [w:] A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków. Wartości społeczeństwa polskiego na tle innych krajów europejskich*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 212–234.
- Jasińska-Kania A. (2011), *Dynamika zmian wartości Polaków na tle europejskim: EVS 1990 – 1999 – 2008*, [w:] M. Bucholz, S. Mandes, T. Szawiel, J. Wawrzyniak (red.), *Polska po 20 latach wolności*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 225–239.
- Jasińska-Kania A. (2012), *Między rygoryzmem a permissywnością: przemiany moralności w Polsce i w Europie*, [w:] A. Jasińska-Kania (red.), *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 105–130.
- Jawłowska A. (1995), *Ład czy rozpad? Zmiany w sferze aksjonormatywnej*, [w:] A. Sułek, J. Styk, I. Machaj (red.), *Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, Lublin, 27–30 VI 1994, PTS, Wydawnictwo UMCS, Lublin, vol. 2, s. 15–25.
- Juszczyk-Frelkiewicz K. (2013), *Kohabitacja w świadomości studentów polskich i słowackich na tle przemian życia rodzinnego. Socjologiczne studium porównawcze opinii wybranych środowisk uniwersyteckich*, Uniwersytet Śląski, Katowice, (niepublikowana rozprawa doktorska).
- Kacprowicz G. (2012), *Małżeństwo jako obszar przemian zachowań i wartości Europejczyków*, [w:] A. Jasińska-Kania (red.), *Wartości i zmiany. Przemiany postaw Polaków w jednoczącej się Europie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 31–50.
- Kiciński K. (2002), *Orientacje moralne społeczeństwa polskiego*, [w:] J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo WAM, Polska Akademia Nauk, Kraków, s. 368–403.
- Kwaśniewicz W. (2001), *Kilka refleksji o przemianach moralności w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] B. Gołębiowski (red.), *Moralność Polaków. Etos i etnos. Dylematy współczesne*, Oficyna Wydawnicza „Stopka”, Łomża, s. 63–72.
- MacIver R. M., Page Ch. H. (1983), *Religia a moralność*, [w:] F. Adamski (red.), *Socjologia religii. Wybór tekstów*, WAM, Kraków, s. 158–164.
- Mariański J. (1995), *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- Mariański J. (2001), *Kryzys moralny czy transformacja wartości? Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Mariański J. (2006), *Socjologia moralności*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Merton R. K. (2002), *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Parsons T. (1969), *Struktura społeczna a osobowość*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- Poleszczuk J. (2002), *Rodzina, małżeństwo, prokreacja: racjonalizacja strategii reprodukcji*, [w:] A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 257–279.
- Świątkiewicz W. (2010), *Między sekularyzacją i deprywatyzacją. Socjologiczne refleksje wokół polskiej religijności w kontekście europejskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Szafraniec K. (2002), *Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna*, [w:] J. Mariański (red.), *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo WAM, PAN, Kraków, s. 453–480.
- Sztompka P. (1983), *Zmiana strukturalna społeczeństwa: szkic teorii*, „Studia Socjologiczne”, nr 2, s. 124–151.
- Sztompka P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków.
- Turowski J. (1995), *Podstawy ładu normatywnego w pluralistycznym społeczeństwie*, [w:] A. Sułek, J. Styk, I. Machaj (red.), *Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, Lublin, 27–30 VI 1994, PTS, Wydawnictwo UMCS, Lublin, vol. 2, s. 9–14.
- Turska A. (1993), *The Dynamics of Normative Order in Post-Totalitarian Society*, „Polish Sociological Review”, No. 3, s. 233–248.
- Wrzesień W. (2003), *Jednostka – rodzina – pokolenie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Ziółkowski M. (1995), *Pragmatyzacja świadomości społeczeństwa polskiego*, [w:] A. Sułek, J. Styk, I. Machaj (red.), *Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, Lublin, 27–30 VI 1994, PTS, Wydawnictwo UMCS, Lublin, vol. 2, s. 27–47.
- Znaniecki F. (1992), *Nauki o kulturze*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Ewa Budzyńska

EUROPEAN YOUTH AGAINST AXIONORMATIVE CHOICES. INTERGENERATIONS' PERSPECTIVE

Summary. In western societies the axionormative sphere undergoes quite quick transformations, enrolling in the paradigm of the Inglehart's theory bringing back to the passage from materialistic to postmaterialistic values, from traditional to liberal values. The processes of changes in systems of the values depends on many factors, especially on the process of primary socialization in the family.

The investigations which was undertaken over axionormative choices by the youth studying at universities in Nitra and in Katowice showed from the one side – the degree of the similarity among parents' and children's generations in the range of the hierarchy of the values (e.g. values of education and life's stability), and – from the second side – the degree the intergenerational diversification of the axionormative choices (e.g. favorite pastimes, professional interests). The respondents owes many values to not only parents, but also the grandparents (e.g. the moral values and the features of the character, historical knowledge, practical skills, and first of all the feeling of the being dear). The Slovak youth is characterized by the higher level of family cohesion than the Polish youth (particularly in the range of the level of the confidence and of the giving the help to members of their family). The results of our investigations show that traditional and materialistic values have more important meaning than liberal and postmaterialistic ones to the Polish and Slovak youth.

Keywords: family, the intergenerational transmission of the values.